

תוכניות הסאטירה הטלוויזיוניות בלבנון: כלי לשיקוף המציאות הכלכלית או שמא לעיצובה?

אבנר אשר, דן נאור ויוסי מן*

תקציר

מאמר זה בא לבחון עד כמה תכניות הסאטירה הטלוויזיוניות בלבנון משקפות את המציאות הכלכלית הקשה השוררת במדינה. המאמר בא לענות על מספר שאלות: האם הסאטירה משקפת את המציאות המורכבת כפי שהיא או שמא היא צובעת אותה בצבעים פוליטיים ועדתיים? האם הכלכלה היא תחום "ניטראלי" המתעלה מעל העדתיות והזיקות הדתיות? בכדי לענות על שאלות אלו בחנו שש תכניות סאטירה מובילות בין השנים 2009 ו-2016. מפילוח הנושאים בהם עסקו תכניות אלו, כמו גם מתכני המערכונים, למדנו כי הן אכן משקפות את המציאות הכלכלית הקשה. בנוסף, גילינו כי בתחום הכלכלי רוב התכניות נקטו בקו "פאן-לבנוני", כלומר העדיפו את המלכד והמאחד בין כל הלבנונים ולא את המפלג והמסית.

מילות מפתח: סאטירה, הכלכלה הלבנונית, הפליטים הסוריים בלבנון, שחיתות פוליטית, התשתיות בלבנון.

מבוא

במערכון ששודר בתכנית הסאטירה הלבנונית **אול עלא אח'ר** בערוץ אל-מנאר השייך לחזבאללה, נראה ילד קטן המתלונן בפני אביו כי הוא רעב. האב, בתגובה, ציין כי הדבר לא מתקבל על הדעת משום שבטלוויזיה נאמר כי אין רעב בלבנון. מערכון נוגה זה מדגיש לצופה את המצב הכלכלי הרעוע בו נמצאת לבנון בשנים האחרונות. הבית העלוב בו חי הילד עם אביו ואחיו, כמו גם המבט העגום הניבט מעיני אביו, עומדים בניגוד חריף למציאות המתוארת בתכניות הטלוויזיה השונות בלבנון.¹ ניגודיות זו בין המציאות הכלכלית הקשה ובין המציאות המדומיינת המתוארת בערוצי התקשורת היא לב לבו של מאמר זה.

סאטירה היא יצירה ספרותית ואמנותית אשר באמצעות הומור, שנינות ואירוניה, מבקרת מעשים לא מוסריים ו/או לא תקינים. חיצונית הסאטירה מכוונת לרוב אל הממסד הפוליטי, אך גם אל תופעות חברתיות אשר אותן הסאטירה רוצה לבקר. הסאטירה הלבנונית, כמו גם התקשורת במדינה זו, מפותחת ומגוונת. לבנון מורכבת מ-18 עדות דתיות שונות, המחלקות ביניהן את השלטון, ומחקרים שונים אודותיה נוהגים להדגיש את אופייה העדתי. רבים אף יטענו כי בלבנון הכל עדתי, ועדתיות היא תופעה שנוכחת בחיים של כל לבנוני בין אם ירצה בכך ובין אם לא.² לכן, מאמר זה מבקש לבחון עד כמה הסאטירה הטלוויזיונית מהווה תמונת ראי למציאות הכלכלית בלבנון. המאמר שם דגש על ההיבט הכלכלי כדי לבחון האם נושא שהוא לכאורה על-עדתי ועל-פוליטי, מושפע מהחלוקה העדתית-פוליטית במדינה.

* אבנר אשר, המחלקה ללימודי המזרח התיכון אוניברסיטת בר אילן. avnerasher.design@gmail.com

ד"ר דן נאור, המחלקה ללימודי המזרח התיכון ומדעי המדינה, אוניברסיטת אריאל. danaor67@gmail.com

ד"ר יוסי מן, המחלקה ללימודי המזרח התיכון אוניברסיטת בר אילן. yossimann1@gmail.com

לפיכך שאלות המחקר שהמאמר מבקש לענות עליהן הן האם הסאטירה הלבנונית משקפת את המציאות הכלכלית המורכבת כפי שהיא, או שמא היא צובעת אותה בצבעים פוליטיים-עדתיים, ובכך מעצבת אותה? האם הכלכלה מתעלה מעל המחלוקות הפוליטיות-עדתיות? או שמא הסאטירה מלמדת אותנו כי גם בהיבטים כלכליים טהורים הרי שהמרכיבים העדתיים והפוליטיים תופסים חלק חשוב בייצוגו בחברה?

על מנת לענות על שאלות אלו, בחנו שש תכניות סאטירה מחמישה ערוצי טלוויזיה שונים: **בס מאת וטן** ו**כתיר סלבי שואו**,³ מערוץ LBCI, **לא ימל**, מערוץ אל-מסתקבל, **מא פי מתלו**,⁴ מערוץ MTV, **CHI.N.N.** מערוץ אל-ג'דיד ו**אול עלא אח'ר** מערוץ אל-מנאר. רוב התכניות שודרו במשך שני העשורים האחרונים, וחלקן עדיין משודרות. רוב המערכונים שנבחנו במאמר זה, שודרו בין השנים 2009 ו-2016. התקשורת הלבנונית נחשבת לאחת הפתוחות בעולם הערבי. מחקרים רבים בחנו אותה, את מאפייניה ואת גבולות חופש הביטוי שבה.⁵ עם זאת, מחקרים מעטים בחנו את הסאטירה הלבנונית ואת מאפייניה.⁶ אך ניתוח תכניות הסאטירה הלבנונית, אשר זוכות לפופולאריות גבוהה בלבנון, עשוי להוביל לתובנות חדשות אודות החברה הלבנונית. ראשית, המאמר יציג גישות מחקריות אודות השאלה האם כוחה של התקשורת הוא ביצירת מציאות או רק בשיקופה. שנית, המאמר יציג את הסיבות בגינן נבחרה לבנון לשמש כמודל לשימוש בסאטירה כדי לבחון תהליכים חברתיים. שלישית, המאמר יציג את תכניות הסאטירה שנבחנו ואת הערוצים אליהן הן משתייכות. בחלק זה המאמר יציג את השיוך הפוליטי ואף העדתי של כל תחנה ותחנה. רביעית, המאמר יבחן את מצבה הכלכלי הרעוע של לבנון ואת הסיבות העיקריות לכך. לאחר מכן, המאמר יציג ניתוח איכותי וכמותני של המערכונים שנבחנו. המחקר כלל 1707 מערכונים מכלל תכניות הסאטירה שלעיל. בכל תכנית ותכנית בחנו את שכיחות הופעת הנושאים הכלכליים ואפיונם. כמו כן, בחנו באלו נושאים כלכליים כל תכנית עוסקת, והאם היא משקפת את המציאות הכלכלית בלבנון כהווייתה.

האם המדיה היא כלי לעיצוב דעת קהל או שמא היא תמונת מראה?

חוקרי תקשורת נחלקו בשאלה האם תפקידה של התקשורת הוא לשקף את המציאות כפי שהיא, או שמא לעצבה. למעשה, ניתן למנות שתי אסכולות העוסקות בסוגיה זו. הראשונה היא אסכולת שיקוג, הטוענת כי תפקידה של התקשורת הוא לשקף את המציאות כמו מראה, ולהציג אותה אל הצופים. גישה זו מבוססת על הנחת המוצא כי ישנה אמת אחת הניתנת לגילוי, אותה יש לתאר באופן אובייקטיבי בדיווח ובסיקור התקשורת. תפקידו של איש התקשורת, על פי גישה זו, הוא לחקור ולרדת לעומקה של האמת על מנת לדווח לציבור באופן מהימן, מדויק ואובייקטיבי על המציאות כפי שהיא. מנגד, נמצאת אסכולת קולומביה, הטוענת כי תפקיד התקשורת הוא לעצב את המציאות. התקשורת, אליבא דאסכולת קולומביה, יכולה "לשנות" את המציאות. לפיכך, אסכולה זו מעודדת מעורבות פעילה של אנשי תקשורת כחלק מתהליך שינוי חברתי, ולכן אין מן הנמנע כי איש התקשורת יביע את דעתו על פי זיקתו האישית, תפיסת עולמו והערכים אותם הוא מעוניין לקדם. אסכולה זו התרכזה בתיאור יכולותיה של התקשורת להעביר מסרים ולגרום לאנשים שנחשפו אליהם לשנות את דעותיהם, רגשותיהם או התנהגותם. גישה זו רואה את הסובייקטיביות כחלק הולם מתהליך התיווך של התקשורת עד הגעת המידע לציבור.⁷

את המחלוקת הזו ניתן להחיל גם על סוגת הסאטירה. למעשה, על פי מחקרים שונים, הסאטירה מעודדת את הצופים להיות מעורבים יותר בנעשה במדינתם, להיות מודעים יותר לסביבה הפוליטית בה הם חיים. מחקרים אלו חלוקים בשאלה האם ניתן לראות את תופעת ריבוי תוכניות הבידור והסאטירה הפוליטית

כתורמים או מזיקים לדמוקרטיה? מחקרים שבחנו את השפעות תוכניות הבידור והסאטירה מצאו מחד, שחשיפה לתוכניות אלו פוגעת באמון הציבור במוסדות הממשלתיים, בפוליטיקאים ובערוצי התקשורת המרכזיים ותורמת להשקפה צינית יותר כלפיהם. מאידך לחשיפה זו יש גם השפעה חיובית על הצופים, המתבטאת בחיזוק ההערכה העצמית שלהם ביכולתם לתרום באופן יעיל לתהליך הפוליטי. מחקרים אחרים הצביעו על תוצאות דומות המראות כי צפייה בתוכניות בידור וסאטירה פוליטיות מגבירה את המעורבות הפוליטית של הצופים, בין אם באחוזי הצבעה גבוהים יותר ונטייה להשתתף בדיונים ובשיחות פוליטיות, בהצטרפות לארגון פוליטי או בין אם בהשתתפות בעצרת פוליטית.⁸

במחקרים המעטים שהתקיימו במדינות ערב ובחנו את הסוגייה של הקשר בין אמצעי התקשורת למעורבות פוליטית נמצא קשר ישיר בין תכני הערוצים או הרשתות השונות לבין גיבוש זהות פוליטית או הגברת המודעות הפוליטית בקרב קהל היעד. לדוגמא, במחקר שבוצע בשנת 2010 בנושא תפקידם של ערוצי הלוויין הפרטיים בכווית בגיבוש הזהות הפוליטית של אזרחי המדינה נמצא קשר מובהק בין סדרי העדיפויות של ערוצי הלוויין הפרטיים לבין סדרי העדיפויות של הקהל שלהם. ערוצי הלוויין הכוויתיים ממלאים תפקיד מרכזי בגיבוש הזהות הפוליטית של האזרח בנושאים מקומיים.⁹

לבנון, אמצעי התקשורת ותוכניות הסאטירה שנבחנו

בלבנון חיות 18 עדות דתיות שונות המחלקות ביניהן את השלטון, במה שהוגדר על ידי ארנד לייפהארט (Lijphart) כדמוקרטיה הסדרית. בצורת משטר זו כל עדה מקבלת ייצוג פוליטי כמו גם אוטונומיה תרבותית. מן האוטונומיה התרבותית נגזרת גם אוטונומיה "תקשורתית". כך, בניגוד למדינות ערביות אחרות בהן אמצעי התקשורת נשלטים על ידי המשטר המרכזי ועלולים לאכוף תרבות אחת ולקפח אחרת, בלבנון אמצעי התקשורת נמצאים בבעלות פרטית, דבר המאפשר חופש פעולה נרחב. באופן הזה, לבנון נחשבת לאחת המדינות בעלות אמצעי התקשורת החופשיים ביותר במזרח התיכון.¹⁰

אך החופש התקשורתי לא מנותק מהשפעה פוליטית פנים-לבנונית. למעשה, מנהיגים פוליטיים מן העדות השונות מחזיקים בבעלותם אמצעי תקשורת, דרכם הם מפיצים את תעמולתם. כך למשל, לנשיא לבנון דהיום מישל עון, לראש הממשלה לשעבר סעד אל-דין אל-חרירי, ליושב ראש הפרלמנט נביה ברי ולמפלגות פוליטיות שונות, דוגמת חזבאללה, יש אמצעי תקשורת משלהם, דוגמת תחנות טלוויזיה ורדיו, עיתונות כתובה ומקוונת. מנהיגים ומפלגות אלו הבינו את החשיבות של אמצעי התקשורת בעיצוב דעת הקהל כמו גם בשימור התמיכה בהם.¹¹ עם זאת, יש לציין כי לא כל התחנות הלבנוניות נמצאות בבעלות של פוליטיקאים, אך ניתן לראות כיצד התחנות השונות מושפעות מן הזירה הפוליטית בלבנון ומן המחלוקות השוררות במדינה. לבנון מחולקת לשני מחנות פוליטיים יריבים המורכבים מבני כל העדות. המחנה הראשון הוא מחנה ה-8 במרץ, אשר תומך בחזבאללה ובקשרים הדוקים עם משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה. מחנה זה מונהג על ידי חזבאללה השיעי ונשיא לבנון מישל עון המארוני. מנגד נמצא מחנה ה-14 במרץ, המתנגד לחזבאללה ומעוניין ביחסים דיפלומטיים רגילים עם סוריה של בית אסד. מחנה זה מונהג על ידי משפחת חרירי הסונית ומנהיגים נוצריים שונים.¹²

תוכניות הסאטירה בלבנון זוכות לפופולאריות ואחוזי צפייה גבוהים. לכן, מנהלי תחנות הטלוויזיה שאפו לשלב תוכניות כאלו בלוח השידורים שלהן. דרך תוכניות אלו ניתן יהיה להשפיע על דעת הקהל ולהנחיל רעיונות ואמונות לקהל היעד שלהן. מטבע הדברים, פופולאריות ואחוזי צפייה גבוהים מגדילים את פוטנציאל

ההשפעה של תכניות אלו. יש לציין כי רוב התכניות שנבחנו במחקר זה, היו בין מאה התכניות הפופולאריות ביותר בלבנון, על פי מדד נילסן ו-Ipsos אשר פורסם בפברואר 2017.¹³

את תכניות הסאטירה בחרנו מחמש תחנות טלוויזיה שונות, אותן חילקנו בצורה גולמית על פי ההשתייכות העדתית והפוליטית של בעליהן. חמש התחנות הן: **אל-מסתקבל** הסונית, **MTV** היוונית-אורתודוקסית, **LBCI** המארונית, **אל-ג'דיד** בבעלות סונית ו**אל-מנאר** השיעית.¹⁴ למרות החלוקה העדתית, חשוב להדגיש כי העדות השונות בלבנון אינן עשויות מקשה אחת. ערוץ אל-מסתקבל, למשל, אינו מייצג את כלל העדה הסונית. הוא מייצג את האינטרסים של משפחת חרירי הסונית, אשר בבעלותה נמצאת תחנה זו. בנוסף לחלוקה העדתית, חילקנו את התחנות השונות על פי הנטייה הפוליטית שלהן, קרי מחנה ה-8 במרץ או ה-14 במרץ.

ערוץ **אל-מסתקבל** הוקם בשנת 1993 על ידי רפיק אל-חרירי. הערוץ נועד להפיץ את מסרי מפלגת אל-מסתקבל של משפחת חרירי ולקדם את האינטרסים שלה. עד שנת 2005, ציית הערוץ למשטר הסורי, כמו ערוצים אחרים, וגונן על תפקידה של סוריה בלבנון. תכניותיו אופיינו בפאן-ערביות, תוך הדגשת המאבק הפלסטיני, תפקיד חזבאללה כמשחרר דרום לבנון וסיקור המלחמה האמריקאית בעיראק. נקודת המפנה בשיח של הערוץ היתה ההתנקשות בחייו של רפיק אל-חרירי, שנתפשה כמתקפה של המשטר השיעי-עלאווי כנגד הסונים בלבנון. לראשונה, הסונים, שדיברו בהתמדה בשם ערביותם, אימצו שיח פאן-לבנוני. מתחנת הטלוויזיה "אל-מסתקבל" בחנו את התכנית **לא ימל** (לא משעמם), תכנית המבוססת על מערכונים קומיים שעיקרם סאטירה פוליטית וחברתית.¹⁵

LBCI (The Lebanese Broadcasting Corporation International) הוא אחד הערוצים הוותיקים בלבנון. ערוץ זה ייצג את מיליציות "הכוחות הלבנוניים" במהלך מלחמת האזרחים.¹⁶ ב-1992 הערוץ נקנה על ידי איש העסקים המארוני פייר אל-צ'אהר אשר הפך למנהלה.¹⁷ על פי חוקר התקשורת נביל דג'יאני (Dajani), LBCI הוא מעין פורום של העדה המארונית ושל הפטריארך המארוני. "אם הפטריארך מתעטש, הערוץ ידווח על כך".¹⁸ הערוץ מזוהה עם מחנה ה-14 במרץ. יש לציין כי למרות "המארוניות" שלו, הערוץ משדר גם לקהל המוסלמי בלבנון ובמזרח התיכון. מערוץ זה בחנו שתי תכניות סאטירה. הראשונה היא **בס מאת וטן** של המפיק והיוצר שרבל ח'ליל. שם התכנית הוא משחק מילים אשר ניתן להבינו או כחיוכי האומה או כמות האומה. זוהי תכנית הסאטירה הוותיקה בלבנון והיא החלה את שידורה ב-1995 ומשודרת עד היום. התכנית השנייה היא **כתיר סלבי שואו** (תכנית מאוד שלילית), אשר שודרה בין השנים 2010 ל-2016. על פי יוצרי התכנית מטרתה להצחיק את הלבנונים באשר הם, בלי קשר לעדה או לשיוך הפוליטי שלהם.¹⁹

ערוץ **MTV** (Murr TV) שייך למשפחת אל-מנאר היוונית-אורתודוקסית. הערוץ מזוהה עם המחנה האנטי-סורי בלבנון, למרות שחלק מחברי משפחת אל-מנאר היו נאמנים לסוריה בזמן שלטונה בלבנון. בשנת 2002, הערוץ נסגר בשל ביקורת שהעביר על הנוכחות הסורית בלבנון ונפתח מחדש בשנת 2009.²⁰ מערוץ זה בחנו את התכנית **מא פי מתלו** (אין כמוהו), אשר שודרה בין השנים 2011 ו-2020 והיתה אחת התכניות הפופולאריות ביותר בלבנון. יש לציין כי ערוץ MTV קנה בשנת 2011 את התכנית **לא ימל** של ערוץ אל-מסתקבל, ושינה את שמה ל**מא פי מתלו**. מבנה התכנית ואופייה כמו גם צוות השחקנים, למעט המפיק, נשארו על כנם.

ערוץ הטלוויזיה **אל-ג'דיד** נוסד ב-1991 על ידי המפלגה הקומוניסטית הלבנונית. בשנת 1994 נרכש הערוץ על ידי אנשי עסקים המקורבים למפלגה וביניהם אחמד תחסין אל-ח'יאט, בעל המניות העיקרי בערוץ. באחד מעלוני הפרסום של הערוץ נאמר כי "הערוץ חורת על דגלו את הלאומיות הערבית ומתנגד לכל פוליטיקה

שמטרתה לפגוע באזרח הערבי ולהחליש את תחושת שייכותו וזהותו.²¹ אל-ג'יד מזהה עם מחנה ה-8 במרץ, ונחשב לאחד הערוצים החופשיים ביותר בלבנון, בו ניתן להתבטא ביתר חופשיות. מערוץ זה בחנו את התכנית **CHI. N.N.**, מהדורת חדשות קומית-סאטירית ששודרה בין השנים 2009 ל-2016.²² ערוץ הטלוויזיה **אל-מנאר** אשר בבעלות חזבאללה, מכנה את עצמו "תחנת הערבים והמוסלמים". אתר האינטרנט של אל-מנאר "פונה לקהל הערבי והמוסלמי כדיבור מאחד ופתוח, המבוסס על ערכי אמונה, ידע, מוסר, כבוד האדם, דיאלוג ושיתוף פעולה בין חסידי הדתות האלוהיות ועוסק בעיקר באירועים המרכזיים בעולם הערבי נגד הפולשים והכובשים, ובמיוחד בפעולות ההתנגדות כשבראשן העניין הפלסטיני".²³ מוטיב ההתנגדות החרוט על דגלה של התחנה מופנה כנגד ה"אימפריאליזם המערבי" כשבראשו ארה"ב וישראל, אולם ההתנגדות מופנית גם כנגד יריבים מקומיים מבית ומשתלב עם תרבות העדה השיעית ועברה. מערוץ זה בחנו את תכנית המערכונים **אול עלא אח'ר** (בסופו של דבר), אשר שודרה בין השנים 2014 ו-2016. בניגוד לתכניות סאטירה אחרות, אול עלא אח'ר לא חיקתה או ביזתה פוליטיקאים.²⁴

כלכלת לבנון: סיפור של מציאות עגומה

למן הקמתה, היתה לבנון בעלת שוק חופשי ומוכוונת מסחר. למעשה, היא כונתה "רפובליקת הסוחרים", וסביב המסחר, התאגדו להן האליטות השונות, מקרב כל העדות הלבנוניות. מלבד מסחר, הכלכלה הלבנונית מבוססת בעיקר על שירותים, כאשר ענפי הצמיחה העיקריים בה, הם הבנקאות והתיירות. נכון ל-2017 ענף השירותים, היווה 83% אחוזים מהכלכלה הלבנונית, כאשר ענפים אחרים בכלכלה הלבנונית הם תעשייה (13.1 אחוזים) וחקלאות (3.9 אחוזים).²⁵ בשנות השישים וביתר שאת בתחילת שנות השבעים ידעה לבנון פריחה כלכלית, עת כספי הנפט הופקדו בבנקים לבנוניים. רפובליקת הסוחרים, הפכה להיות גם "שוויץ של המזרח התיכון". אך כלכלה המבוססת על שירותים, זקוקה לשקט ורוגע. תהפוכות פוליטיות וביטחוניות, הן בלבנון עצמה והן בסביבה המזרח תיכונית, יערימו קשיים על תפקודה התקין של כלכלת השירותים.²⁶

ואכן, מלחמת האזרחים הלבנונית שפרצה ב-1975 ונמשכה בהפוגות כחמש עשרה שנה, פגעה קשות בתשתית הכלכלית של לבנון, קיצצה את התוצר הלאומי בחצי ודרדרה את מעמדה של לבנון, שהייתה ידועה כמרכז בנקאות מוביל. בעקבות המלחמה, נאלצה הממשלה ליטול הלוואות כבדות, בעיקר מבנקים מקומיים, בכדי לבנות את התשתיות הפיזיות והפיננסיות שנהרסו, ובכך הגיעה לנטל חוב עצום. הבטחות לרפורמות כלכליות ופיננסיות, שניתנו במסגרת ועידות בינלאומיות שונות במהלך שנות האלפיים, לא מומשו ברובן כולל אלה שניתנו לאחר מלחמת יולי 2006 במהלך ועידת פאריס השלישית לתורמים ב-2007.²⁷

למעשה, האתגר הכלכלי הגדול ביותר של לבנון היה ונותר רגישותה למשברים פוליטיים וביטחוניים. בין השנים 2005 ל-2016 התחוללו מספר משברים שכאלו הן בלבנון והן במזרח התיכון אשר השפיעו על הכלכלה הלבנונית. בין האירועים ניתן למנות את רצח רפיק אל-חרירי ומסכת ההתנקשויות אשר התרחשו בלבנון נגד פוליטיקאים ועיתונאים למן 2005; מלחמת לבנון-ישראל ב-2006; המאבק המתמשך בין מחנות ה-8 וה-14 במרץ; ומלחמת האזרחים בסוריה אשר החלה ב-2011. נראה כי האירוע המשמעותי וההרסני ביותר לכלכלת לבנון היה כניסתם ללבנון של למעלה מ-1.1 מיליון פליטים סוריים (רשומים), כתוצאה ממלחמת האזרחים הסורית.²⁸

התבססות הפליטים הסוריים בלבנון, הגבירה את המתח הפנימי וגרמה להאטה בצמיחה הכלכלית לרמה של 1%-2% בשנה בין השנים 2011 ל-2016, וזאת לאחר ארבע שנים של צמיחה ממוצעת של 8%. הפליטים

הסוריים הכפילו את כמות מחפשי העבודה, הורידו את השכר הממוצע ודחפו יותר לבנונים לאבטלה. אחוז האבטלה שעמד לפני כניסת הפליטים ללבנון על 11% עלה לרמה של 30% בשנת 2017, לפי דבריו של שר העבודה לשעבר, סג'עאן קזי. גל הפליטים הסורים אף הביא לעלייה חדה במחירי הדיור. זאת ועוד, בתוך מספר שנים הפכו הפליטים הסורים מצרכנים לנותני שירותים, במחירים נמוכים, ובכך אתגרו עוד יותר את האוכלוסייה המקומית.²⁹

היכולת של הממשלה להתמודד עם האתגרים הכלכליים מוגבלת. שכן בעוד שההוצאות הממשלתיות לא השתנו בצורה ניכרת הרי שבסעיף ההכנסות נרשמה ירידה משמעותית. כתוצאה מכך בשנת 2015 הגיע החוב של הממשלה ל-23.2 אחוז מכלל התוצר המקומי, חוב מהגבוהים בעולם שגרם לחשיפת סיכון גבוהה לכל שינוי כלכלי. יתרה מזאת צמצום החוב שנרשם ביחס לשנים קודמות נבע מירידה במחיר הסחורות בעולם, ירידת ערך מטבע האירו ולא ממדיניות אקטיבית של הממשלה. ממשלת לבנון אף התקשתה משנת 2011 ליצור אווירה עסקית שתביא משקיעים זרים למדינה. שכן הכלכלה הלבנונית הייתה לאורך השנים תלויה בהון הזר שנכנס למדינה. בשנת 2015 נמשכה המגמה החדה של צמצום כניסת כסף זר ממשקיעים והיא ירדה ב 3.4 מיליארד דולר ל 1.4 מיליארד דולר בשנת 2014. ואולם גם נתון זה לא מספר את מצבה העגום של לבנון. שכן זרימת הפליטים הסורים סייעה באופן אירוני לכניסת כסף זר באמצעות ארגוני סיוע בינלאומיים שנרתמו למאמצים לשיקומה. כניסת הכסף הזר הייתה הומניטארית ברובה והייתה קשורה בפעילות הסורית במדינה אבל כמו שצויין הביאה גם לאתגרים כלכליים מהותיים.³⁰

הפגיעה הקשה ביותר בכלכלת לבנון נרשמה באזורי הפריפריה. באופן הזה, המשבר הכלכלי בלבנון קיבל נופך עדתי, והוביל לתחושות כי המצב הסוציו-אקונומי בלבנון מושפע מן העדתיות. זאת משום שעיקר הפגיעה התרחשה בצפון לבנון, בבקעת הלבנון (הבקאע, במזרח לבנון) ובדרום המדינה. כמו כן, המגזר שנפגע במיוחד היה החקלאות. צפון לבנון מאוכלס ברובו באוכלוסייה מוסלמית-סונית. בקעת הלבנון ודרום לבנון מאוכלסים ברובם במוסלמים-שיעים. נכון ל-2016, 74 אחוזים ממשקי הבית באזורים השיעיים של דרום לבנון ובקעת הלבנון עסקו בחקלאות. זאת ועוד, 46 אחוזים מאלו שהוגדרו כ-"עניים מאוד" היו מאזור צפון לבנון בו יש רוב לאוכלוסייה הסונית. מכאן מצטייר כאילו עוני הוא נחלתן של העדות הסונית והשיעית.³¹

ב-2016 חוותה לבנון משבר כלכלי נוסף. מדינות המפרץ, אשר לא ראו בעין יפה את ההתקרבות של לבנון אל עבר איראן, נקטו בצעדי עונשין כלכליים כלפי המדינה. באופן הזה, הן הבהירו כיצד הפוליטיקה והכלכלה הולכות יד ביד. כך למשל, ביטלו מדינות המפרץ סיוע צבאי הנאמד בשלושה מיליארד דולר שביקשו להעניק ללבנון. כמו כן בעקבות הטלטלה הפוליטית באזור הן פרסמו בארצם אזהרת מסע חמורה ללבנון דבר שהביא לבריחת תיירים ומשקיעים זרים מענפי הבנייה והפיננסים שהיוו 76 אחוזים מההשקעות הזרות במדינה. למשבר הפוליטי עם מדינות המפרץ הערבי הייתה גם השפעה ניכרת על פעילות של חברות לבנוניות שפעלו באיחוד האמירויות, עת הגבילה האחרונה את פעילותן של 15,000 חברות לבנוניות שפעלו בשטחה. הכנסותיה של לבנון, נפגעו פעם נוספת.³²

אתגר נוסף העומד בפני אזרחי לבנון הוא מצבן הגרוע של התשתיות. עקב ניהול כושל, ביורוקרטיה ושחיתות, האזרחים סובלים מהפסקות חשמל ומים תכופות. בנוסף, לבנון נחשבת לאחת המדינות בה יחס הרכבים לאלף תושבים הוא מהגבוהים ביותר בעולם, עם רכב אחד לכל שלושה אנשים. כמות רכבים גדולה זו, נעה על דרכים משובשות ומלאות בורות. בעיה זו הולכת ומחריפה בשל היעדר תחבורה ציבורית יעילה והיעדרם של תקציבים מספקים ותוכניות רציניות לשיפור התחבורה הציבורית. זאת ועוד, ב-2017 דורגה לבנון במקום

ה-130 מתוך 133 מדינות מבחינת מהירות הגלישה באינטרנט. תשתיות הטלפון הקווי והסלולרי גרועות לא פחות, והשירות יקר.³³

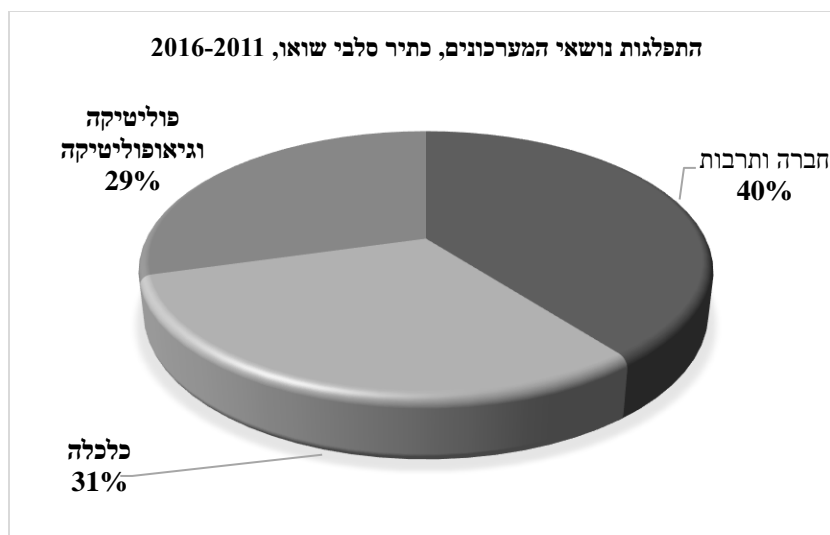
הסאטירה הלבנונית עוסקת בהרחבה במצב הכלכלי הקשה. נושאים כגון עוני, אבטלה, שחיתות והתשתיות הרעועות, חוזרים פעם אחר פעם במערכונים השונים. אך יש לציין כי כל אחת מן התוכניות שנבחנו, הדגישה אתגרים כלכליים אחרים. כך למשל, היו תוכניות סאטירה שעסקו בנושא הפליטים הסוריים והשפעתם על הכלכלה הלבנונית, והיו תוכניות שהעדיפו להזניח נושא זה ולהתמקד בנושאים אחרים.

סאטירה וכלכלה בלבנון: ניתוח כמותי ואיכותני

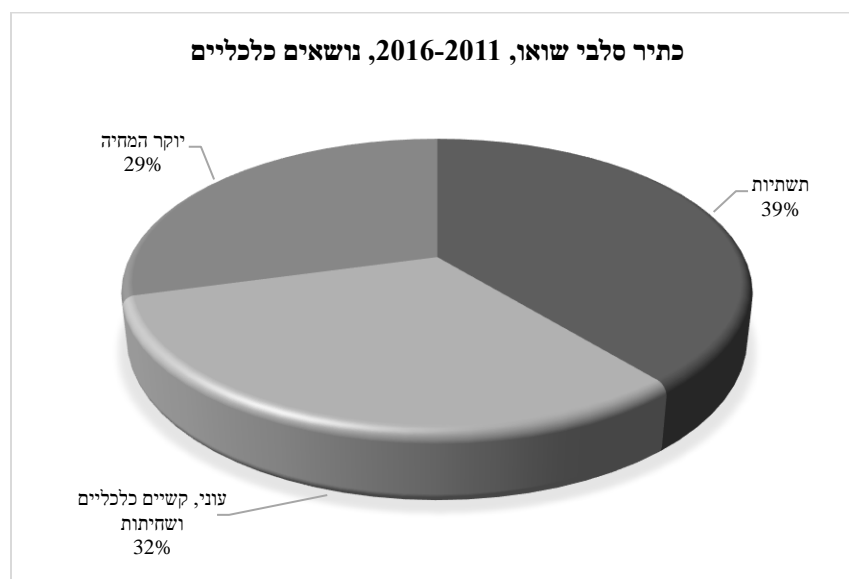
במהלך המחקר בחנו 1707 מערכונים אשר שודרו בין השנים 2005-2016, אותם סיווגנו על פי הנושאים הבאים: חברה, כלכלה, פוליטיקה בינלאומית ופוליטיקה מקומית. לאחר מכן ניתחנו רק התוכניות או הסרטונים שהוגדרו כבעלי מאפיינים כלכליים ואלה סווגו על בסיס הזיקה העדתית או המחנה הפוליטי אליו שייכות התחנות. הנושאים הכלכליים אותם בחנו ועליהם שמנו דגש קשורים במצב התשתיות בלבנון, ביוקר המחייה, בגורמים למשבר הכלכלי שהלך ורווח במדינה ובשחיתות כלכלית. מטרתנו הייתה לבחון עד כמה שיקפו תוכניות הסאטירה סוגיות כלכליות בוערות אל מול המציאות, כמו גם אל מול תחנות אחרות שעסקו בנושאים אלו באותו הזמן. מטרה נוספת הייתה לבחון את הדגשים של כל תחנה על פי מאפייניה העדתיים והפוליטיים. כלומר צמצום הסאטירה בנושאים בהם היה דגש רב בערוצים אחרים הצביע על מעין צנזורה פנימית, או התעלמות מכוונת, שהפעילה הרשת או יוצרי התוכנית.

מצפייה וניתוח שלל המערכונים ממגוון הערוצים ניתן לומר כי הנושא הכלכלי משותף לכל הערוצים והוא חוצה כלי תקשורת. סוגיה זו הוצגה בכל אחד מהערוצים והוקדש לה מערכונים רבים. הדיון הכלכלי שהיה בפרקי הסאטירה עסק בנושאים הבערים בכלכלה המקומית ובראשם התשתיות הרעועות במדינה, יוקר המחייה, מעגל העוני, השחיתות הממסדית והשפעת הזירה האזורית על מצבה הכלכלי של לבנון. מבחינה זו ניתן לומר כי הסאטירה הלבנונית משקפת בצורה מדויקת את הנעשה בזירה זו ולא מנסה לייצר מציאות חדשה. הסאטירה מביאה את האתגרים הכלכליים העיקריים כפי שפוגש בהם האזרח הלבנוני. ובכל זאת מצאנו כי ייחודה של הסאטירה הלבנונית אינו בשיקוף המציאות או ביצירת מודעות אלא בהצגת המציאות ותרגומה על בסיס הערכים שמבקש כל ערוץ להנחיל לצופיו. כלומר, בעוד התוכניות מציגות את המצב הכלכלי כהווייתו, הן מסבירות את המציאות הכלכלית על פי האגינדה האידיאולוגית והפוליטית שלהן.

התכנית **כתיר סלבי שואו** שייכת לערוץ LBCI, המשתייך למחנה ה-14 במרץ. מתכנית זו בחנו 280 מערכונים. **כתיר סלבי שואו** הקדישה 29 אחוזים מן התכנים לנושאים פוליטיים, 40 אחוזים לנושאים חברתיים ו-31 אחוזים לנושאים כלכליים. בתוך המערכונים הכלכליים **כתיר סלבי שואו** הקדישה 39 אחוזים לתשתיות, 32 אחוזים למצב הכלכלי ולשחיתות ו-29 אחוזים ליוקר המחיה.

חלוקת נושאים, כתיר סלבי שואו, 280 מערכונים

נושאים כלכליים, כתיר סלבי שואו

בניגוד לתוכניות הסאטירה האחרות שנבחנו, **כתיר סלבי שואו** עסקה בצורה נרחבת ומפורשת בהשפעות הפליטים הסוריים על כלכלת לבנון. על פי **כתיר סלבי שואו**, בלבנון עדיף להיות פליט סורי מאשר אזרח לבנוני. לדוגמה, באחד המערכונים התחזה אזרח לבנוני לסורי כדי שיוכל לקבל מזון ומצרכים נוספים.³⁴ במערכון אחר טענו הסאטיריקנים של **כתיר סלבי שואו** כי כדי למצוא עבודה, כדאי למועמד ללמוד את הניב הסורי.³⁵ לסוגיית הפליטים הסוריים בלבנון ישנה השפעה כלכלית על מגזרים רחבים בארץ הארזים, לכן, סביר היה להניח שהעיסוק בסוגיה זו יהיה נרחב. אך התוכניות שנבחנו מיעטו לעסוק בסוגיה זו, ככל הנראה בשל המשמעויות הפוליטיות והעדתיות שבה.

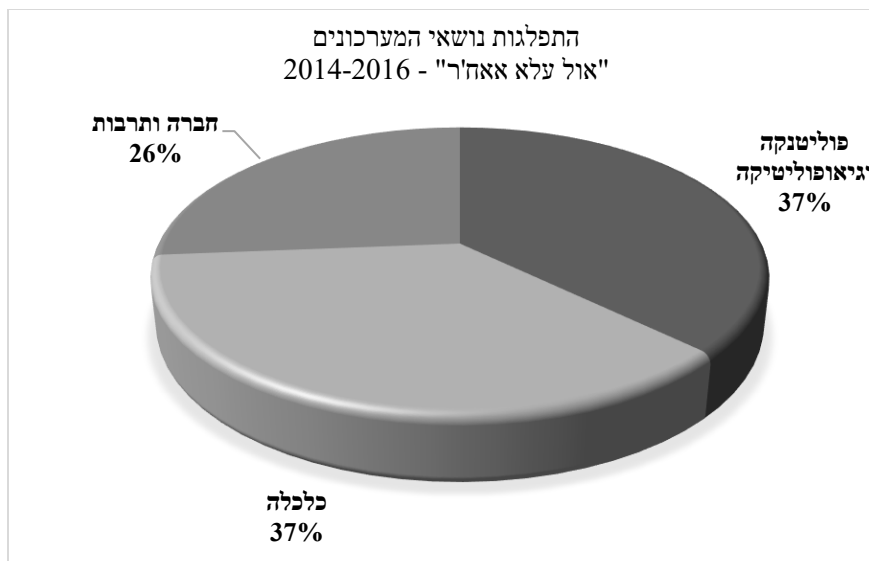
נראה כי ישנה הסכמה רחבה, חוצת מחנות, כי אין לאזרח את הפליטים הסוריים. אך למרות הסכמה זו, קיימים הבדלים בין המחנות הפוליטיים השונים כמו גם בין העדות הלבנוניות, בהתייחסות אל סוגיה זו. ההבדל הפוליטי נובע מן היחס אל משטרו של בשאר אל-אסד. מחנה ה-8 במרץ מעוניין לכוון יחסים דיפלומטיים

מלאים עם משטר אסד. המחנה מחשיב את סוריה כמקום בטוח ושקט, אליו הפליטים יכולים לחזור. לכן, מחנה זה מעוניין כי הפליטים יעזבו את לבנון, באופן מהיר, וישבו לביתם. זאת ועוד, חזרת הפליטים לסוריה, תעניק לגיטימציה בינלאומית למשטרו של בשאר אל-אסד ותוכיח את חזרתו אל קדמת הבמה. מנגד עומד מחנה ה-14 במרץ, אשר עוין את בשאר אל-אסד ומשטרו. מחנה זה מחשיב את סוריה כמקום מסוכן, ולכן על הפליטים להישאר בלבנון, לעת עתה, תוך קבלת סיוע בינלאומי, עד אשר המצב בסוריה יתייצב. בנוסף, חזרת הפליטים לסוריה תסמל את ניצחונו של בשאר אל-אסד ותעניק לו לגיטימציה בינלאומית. מחנה ה-14 במרץ מעוניין לשלול מאסד הישג שכזה.³⁶

אך לשאלת הפליטים הסוריים יש גם ממד עדתי, החוצה מחנות פוליטיים. בהכללה, הנוצרים, בעיקר המארוניים, רואים בנוכחות הפליטים הסוריים בלבנון איום דמוגרפי. הפליטים הסורים הם ברובם מוסלמים, דבר אשר עלול לסכן את המאזן העדתי השברירי בלבנון ולאיים על מעמד הנוצרים במדינה. לכן, ניתן לראות מנהיגים מארוניים מן המחנות הפוליטיים היריבים, נוקטים עמדה זהה באשר לעתיד הפליטים בלבנון.³⁷ השיעים, בהכללה, רואים בנוכחות הפליטים איום ביטחוני. חזבאללה נלחם בסוריה לצד כוחותיו של בשאר אל-אסד נגד גורמים סוניים, ועתה, הזירה "הסורית" הגיעה אל תוך לבנון. מנגד, המוסלמים הסונים, בהכללה, רואים בנוכחות הפליטים גורם אשר עשוי יהיה לסייע להם בעתיד מבחינה פוליטית. הפליטים הסוריים עשויים יהיו להגדיל את משקלה של העדה הסונית בלבנון ואת השפעתה.³⁸ עם זאת, יש לציין כי העדה הסונית, כמו שאר העדות בלבנון אינה עשויה מקשה אחת. שכבת המנהיגות עשויה, אולי, להפיק רווחים פוליטיים, אך הציבור הסוני משלם מחיר כלכלי כבד כתוצאה מנוכחות הפליטים. זאת בשל העובדה שפליטים רבים התיישבו בערי הגבול הסוניות ברובן, העלו את מחירי הדיור ופגעו בשוק העבודה.³⁹ יש לציין כי **כתיר סלבי שואו** לא התייחסה אל משבר הפליטים בצורה עדתית, כלומר היא לא הציגה את החששות של בני העדה המארונית מפני הפליטים. היא בחרה להציג את הקשיים הכלכליים המשותפים לכלל תושבי לבנון כתוצאה מנוכחות הפליטים הסוריים במדינה. כלומר, התכנית אמנם עסקה בנושא רגיש, אך הדגישה בו את המשותף והמלכד. אולם, בעשותה זאת, נראה כי **כתיר סלבי שואו** בהחלט ייצגה את האינטרס הפוליטי-עדתי של ערוץ LBCI.

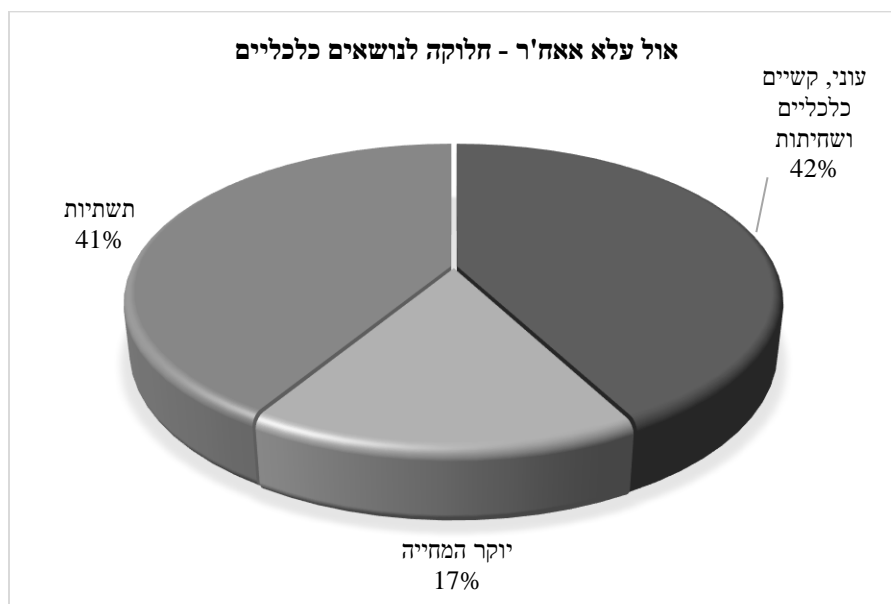
כתיר סלבי שואו עסקה בנושאים כלכליים נוספים כגון יוקר המחיה ומצב התשתיות בלבנון. במערכונים שלה, הדגישה התכנית את יוקר המחיה המשפיע על אזרחי לבנון. הורים אינם יכולים לשלוח את ילדיהם לבתי הספר בגלל העלות הגבוהה. הורים היכולים להרשות לעצמם לשלם בעבור בית הספר, אינם יכולים לממן את הפעילויות השונות בו, כגון טיולים שנתיים וכן הלאה.⁴⁰ במערכון נוסף הציגה כתיב סלבי שואו גנב אשר פרץ לבית. אך במקום לגנוב, הוא נתן מכספו שלו לדיירי הבית, בשל מצבם העגום.⁴¹

ערוץ אל מנאר המייצג את ארגון חזבאללה והמחנה השיעי שידר את תכנית הסאטירה "**אול עלא אח'ר**". ניתן לקבוע כי ערוץ זה מעלה תכנים סאטירים העוסקים בהיבטים כלכליים של המדינה יותר מכל אחת מתכניות הסאטירה האחרות שנבחנו. מתוך 293 מערכונים שנבחנו מתכנית זו, 37% הוקדשו לנושאים כלכליים, 37% הוקדשו לנושאים פוליטיים ו-26% הוקדשו לנושאים חברתיים. העובדה שהתכנית הקדישה זמן אוויר זהה לנושאים כלכליים ופוליטיים, עמם חזבאללה מזוהה, מראה את החשיבות שהארגון מייחס לנושא הכלכלי. ניתן להעריך כי התכנית מקדישה נתח ניכר מן המערכונים שלה לנושאים כלכליים, משום שהללו קשורים בקהל היעד שלה קרי העדה השיעית, אשר על פי יוסרי חיזראן, משתייכת לשכבות החלשות בחברה, לאיכרים והפועלים, ומתגוררת באזורים כפריים לא מפותחים ובפרברי עוני מסביב לערים.⁴²

חלוקת נושאים, אול עלא אח'ר, 293 מערכונים

אול עלא אח'ר הקדישה 17% מן התכנים הכלכליים שלה לנושא יוקר המחיה. על פי התכנית, האזרח נאלץ לקנות כיכר לחם אחת במקום שתיים ואינו יכול לשלם עבור בתי ספר לילדיו.⁴³ התכנית אף עסקה באופן נרחב בנושא התשתיות הרעועות של לבנון, המשפיעות לרעה על חיי הלבנונים. באחד מן המערכונים, למשל, ניתן לראות כיצד אזרח מנצל את הגשם על מנת להתקלח, משום שאין זרימת מים אחידה וסדירה במדינה.⁴⁴ במערכון אחר, תיארה התכנית כיצד האזרח הלבנוני משלם פעמיים עבור חשמל, תשלום ראשון לחברת החשמל הלא יעילה, ותשלום שני למפעיל הגנרטור השכונתי.⁴⁵ אול עלא אח'ר אכן משקפת את האתגרים הכלכליים מול מתמודדים האזרחים הלבנוניים ובתוכם קהל היעד שלה, העדה השיעית.

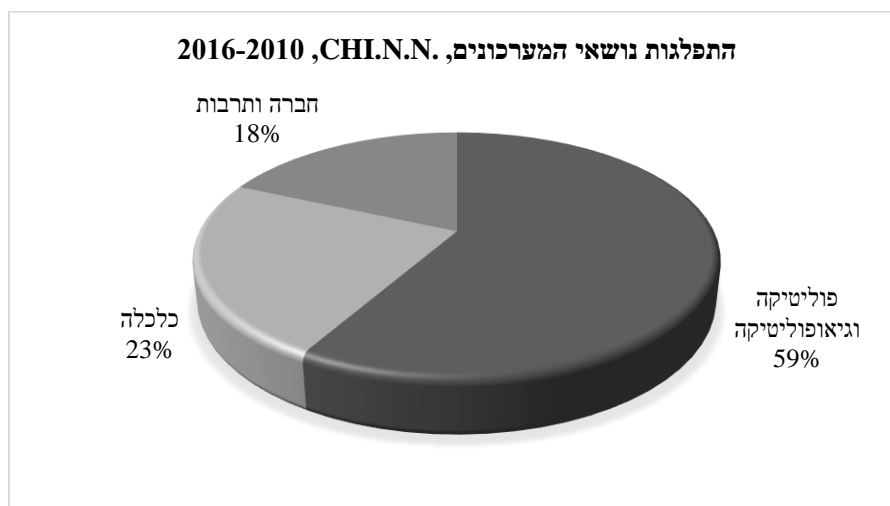

נושאים כלכליים, אול עלא אח'ר

ואולם נדמה כי התוכנית מעניקה פרשנות למצב הכלכלי הרעוע, על בסיס המצע הפוליטי ותפיסות העולם של חזבאללה. נראה כי פוליטיקה וכלכלה הולכות יד ביד, והעוינות בין חזבאללה ואיראן מצד אחד ובין

סעודיה ומדינות המפרץ מצד שני צפה ועולה גם בסאטירה. **אול עלא אח'ר** ביקרה בצורה חריפה את המהלכים של ערב הסעודית במזרח התיכון. לטענתה, סעודיה משרתת את האינטרסים של ישראל, מתעלמת מן הבעיה הפלסטינית ולא עושה די למען המאבק הפלסטיני.⁴⁶ **אול עלא אח'ר** אף לעגה לנחשלות הטכנולוגית של סעודיה, ביחס לאיראן. כך, בעוד איראן מפתחת אנרגיה גרעינית, סעודיה משתרכת מאחור. התכנית אף ביקרה את היחס לו זוכים הלבנונים מצד מדינות המפרץ. בעוד מהנדסים ופועלים לבנוניים תכננו ובנו בניינים וכבישים במדינות המפרץ, האחרונות מסלקות את הלבנונים משטחן ואף משתפות פעולה עם אויביהם.⁴⁷ נראה כי באזכורים השליליים אודות ערב הסעודית ומדינות המפרץ, **אול עלא אח'ר** רומזת למעשה כי מצבה הכלכלי העגום של לבנון נובע בגללן.

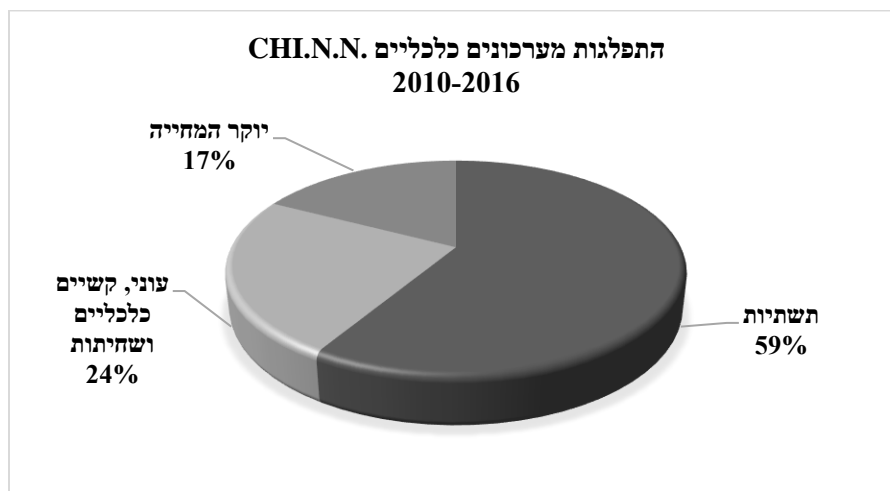
בעוד **שאול עלא אח'ר** התייחסה אל התפקיד השלילי של ערב הסעודית ומדינות המפרץ, היא לא עסקה באחד הגורמים העיקריים למשבר הכלכלי בלבנון – סוגית הפליטים הסוריים. הסיבה לכך היא התמיכה של סוריה בארגון חזבאללה ומעורבות הארגון במלחמת האזרחים בסוריה. באופן הזה, **אול עלא אח'ר** אמנם חיברה בין המצב הכלכלי במדינה למצב הגיאופוליטי, אך ייחסה את המשבר הכלכלי בלבנון למעשיהן של מדינות המפרץ וקשריהן עם ישראל, יריבותיה של חזבאללה, ולא למשבר הסורי בו חזבאללה מעורב עד צוואר. מהדורת החדשות הסאטירית, **Chi.N.N.**, של ערוץ אל-ג'דיד דבקה בקו פאן-ערבי. מתוך 300 המערכונים שנבחנו ושודרו בין 2010 ל-2016, 51 אחוזים הוקדשו לנושאים פוליטיים, 23 אחוזים לנושאים כלכליים ו-18 אחוזים לנושאים חברתיים. בתוך הנושאים הכלכליים הדגישה **Chi.N.N.** את מצב התשתיות הרעוע של לבנון, בהקדישה 59 אחוזים מן המערכונים הכלכליים לנושא זה. נראה כי מכל הנושאים הכלכליים, מצב התשתיות הוא הנושא סביבו יכולים כלל הלבנונים להתאחד. ההתמקדות בנושא התשתיות הופך את **Chi.N.N.** לא רק לפאן-ערבית אלא גם לפאן-לבנונית.

חלוקת נושאים, **Chi.N.N.**, 300 מערכונים

Chi.N.N. ביקרה במהדורותיה את המצב הגרוע של הכבישים בלבנון, כמו גם את העובדה כי המדינה לא מספקת לאזרחים מים וחשמל כסדרם. האזרח משלם מסים, אך כלל לא ברור מה נעשה עם התשלומים הללו.⁴⁸ במערכון נוסף, טענו מנחי **Chi.N.N.** כי במקום להאריך את חיי התושבים, ממשלת לבנון פועלת

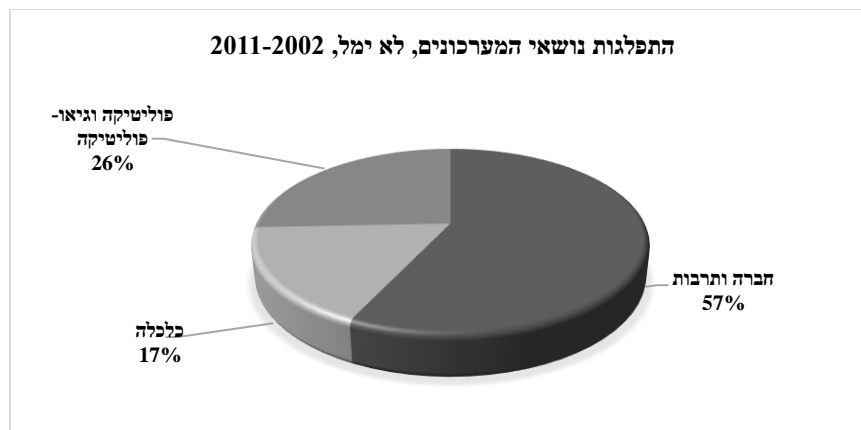
לקצרם. היא עושה זאת גם באמצעות התשתיות הקלוקלות. כך למשל, הממשלה הלבנונית הורגת את אזרחיה באמצעות הכבישים המשובשים, הרעלה כתוצאה מריח הזבל הנערם ברחובות, ושתייט מים מזוהמים.⁴⁹

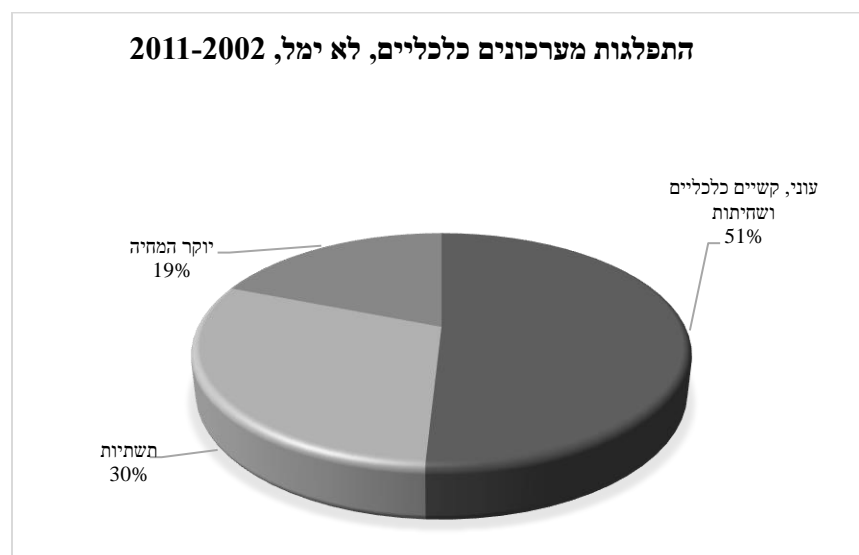
נושאים כלכליים Chi.N.N.

מתכנית הסאטירה **לא ימל** מערוץ הטלוויזיה אל-מסתקבל המזוהה עם משפחת חרירי הסונית, בחנו 422 מערכונים. 57 אחוזים הוקדשו לנושאים חברתיים, 26 אחוזים לנושאים פוליטיים, ו-17 אחוזים לנושאים כלכליים. בתוך הנושאים הכלכליים **לא ימל** הקדישה 51 אחוזים לשחיתות ולקשייה הכלכליים של לבנון, לצד עיסוק בתשתיות וביוקר המחיה. על פי **לא ימל**, הציבור בלבנון רק רוצה להגר ממנה. אלו שנשארים, עושים זאת משום שאינם יכולים להרשות לעצמם לקנות כרטיס טיסה.⁵⁰ למעשה, האזרח הלבנוני צריך לבחור בין קניית תרופות ובין קניית מזון, בשל קשיים כלכליים הוא לא יכול להרשות לעצמו לרכוש את שני הדברים.⁵¹ הצורך הדוחק להתפרנס הוביל לבנונים רבים לחפש אחר עבודה נוספת. אך לאחר שמצא עבודה שניה, נתקל האזרח הלבנוני במעסיק הלבנוני, המנצל אותו ולא משלם לו משכורת.⁵²

מלבד הביקורת על המעסיק הלבנוני, **לא ימל** בחרה לבקר גם את מוסר העבודה של הלבנונים עצמם. כך למשל ערכה תכנית השוואה בין לבנוני ובין שוודי. השוודי מדבר מעט ועובד הרבה, ואילו הלבנוני מדבר הרבה ועובד מעט. השוודי עובד 11 חודשים בשנה כדי ליהנות מ-20 ימי חופשה ואילו הלבנוני עובד 20 ימים בשנה ונופש במשך 11 חודשים. השוודי יוצא לפנסיה בגיל 65 וחי על חשבון המדינה, ואילו הלבנוני מתחיל לקבץ נדבות בגיל 65. כך, בצורה הומוריסטית, **לא ימל** הצליחה להעביר ביקורת על הלבנונים באשר הם, בתלותה את האחריות למצבם הכלכלי, באופיים שלהם.⁵³

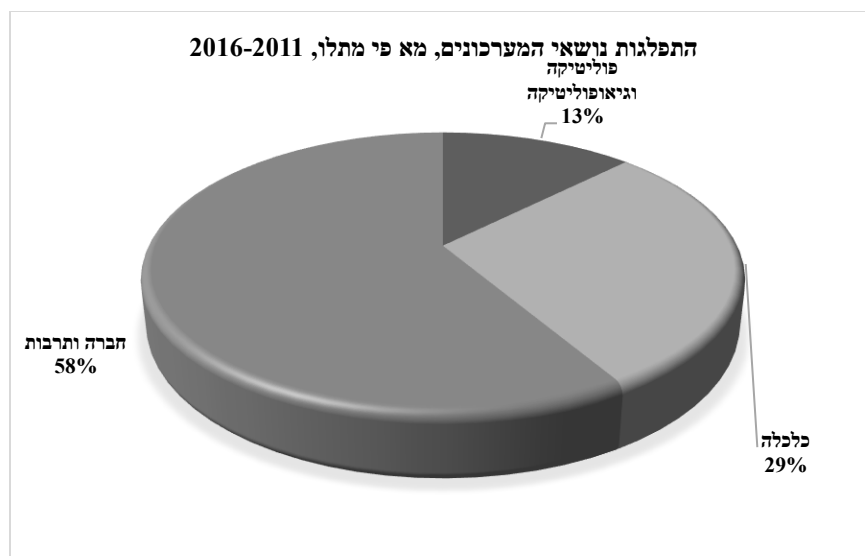

חלוקת נושאים, לא ימל, 422 מערכונים

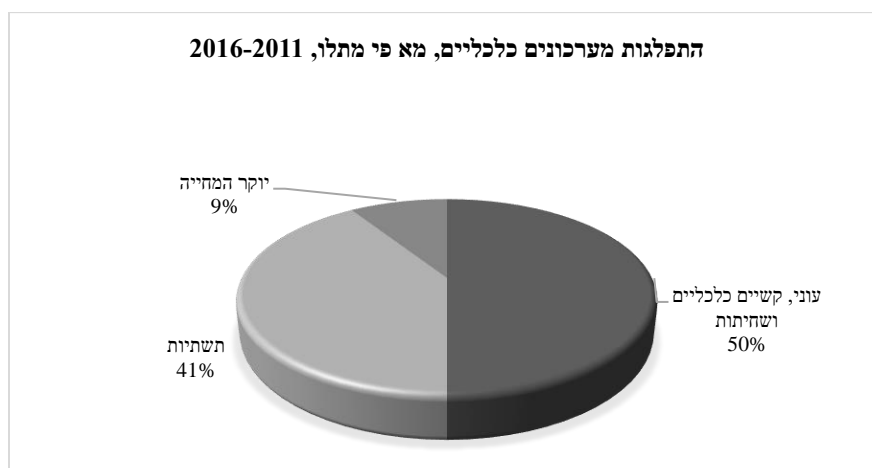

חלוקת נושאים כלכליים, לא ימל

כזכור, בשנת 2011 קנה ערוץ MTV את התכנית **לא ימל** ושינה את שמה ל**מא פי מתלו**. צוות השחקנים כמו גם אופי התכנית, נשאר על כנו. מהתכנית **מא פי מתלו** בחנו 287 מערכונים, מתוכם 58 אחוזים עסקו בנושאים חברתיים, 29 אחוזים עסקו בנושאים כלכליים ו-13 אחוזים בנושאים פוליטיים. מתוך המערכונים הכלכליים, 50 אחוזים בנושא התשתיות, 41 אחוזים עסקו בנושא של עוני, קשיים כלכליים ושחיתות ו-9 אחוזים ביוקר המחיה. כמו בתכניות האחרות שנבחנו, שימת הדגש על התשתיות, נושא המשותף לכלל הלבנונים, עשוי להעיד על חיפוש המכנה המשותף הרחב בין אזרחי לבנון.

חלוקת נושאים, מא פי מתלו, 287 מערכונים

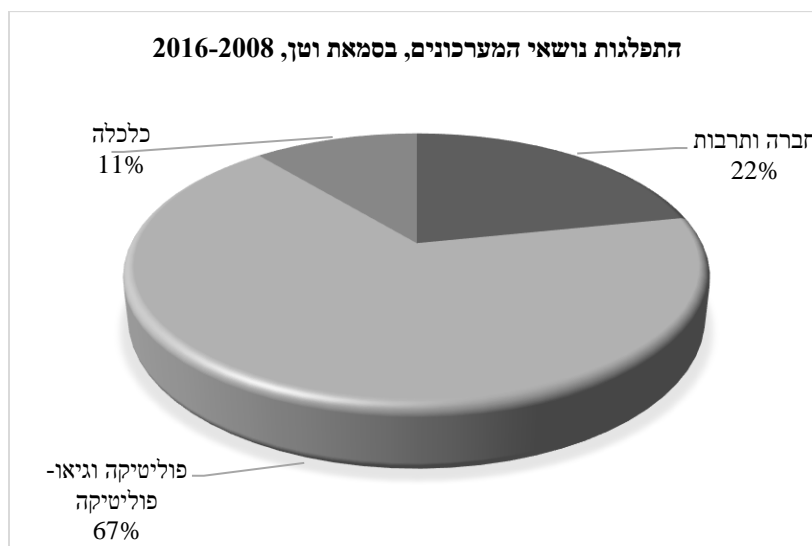

חלוקת נושאים כלכליים, מא פי מתלו

כך למשל עסקה **מא פי מתלו** בנושא אספקת החשמל בלבנון. אזרחי לבנון תלויים בגנרטורים שכונתיים לצורך אספקה סדירה של חשמל. על פי **מא פי מתלו**, אפילו חברת החשמל עצמה, מחוברת לגנרטורים של האזרחים. כלומר, גם האחראית על אספקת החשמל בלבנון צריכה לקחת אותו מן התושבים.⁵⁴ **מא פי מתלו** אף עסקה בנושא פקקי התנועה בלבנון. על פי התכנית, יש להסתכל על הצד החיובי של פקקי התנועה: יש פחות תאונות דרכים, אנשים יכולים לאחר לעבודה וגברים יכולים לחזור הביתה מאוחר מן המאהבות שלהם בהאשימם את פקקי התנועה, נשים יכולות להתאפר, וניתן אף לשלוח הודעות טקסט האחד לשני.⁵⁵ בנוסף לתשתיות עסקה **מא פי מתלו** בנושא חוסר היעילות של המגזר הציבורי. על פי התכנית, הפקידים בלבנון זקנים ולא יעילים. הדבר היחיד בו הם כן יעילים הוא גביית מסים והם ירדפו אחר האזרחים הלבנונים עד לקבר בשביל לגבות אותם.⁵⁶

בס מאת וטן היא תכנית הסאטירה הוותיקה ביותר בלבנון. מ-418 המערכונים שנבחנו, 67 אחוזים הוקדשו לנושאים פוליטיים, 22 אחוזים לנושאים חברתיים, ורק 11 אחוזים לנושאים כלכליים. למעשה, מבין תכניות הסאטירה שנבחנו, **בס מאת וטן** הקדישה את זמן האוויר המועט ביותר לכלכלה. כאשר התכנית כבר

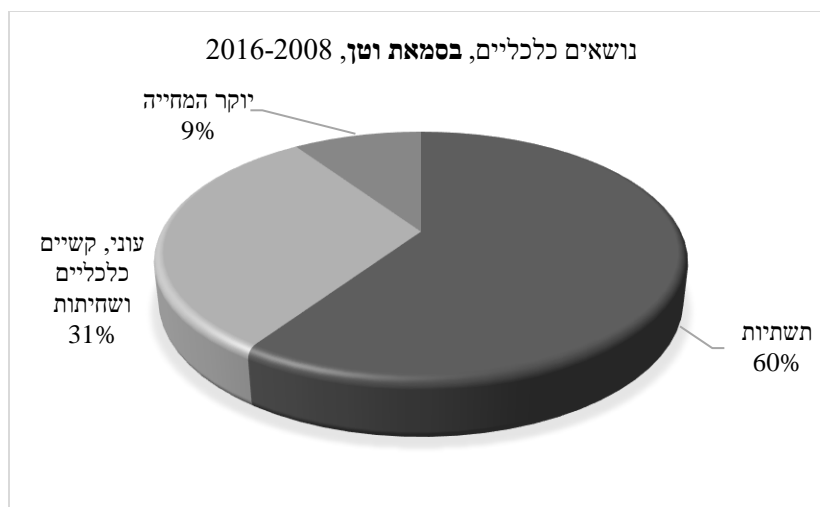
עסקה בעניינים כלכליים היא התמקדה בתשתיות הלבנוניות כמו גם בחוסר היעילות של המגזר הציבורי, נושאים המשפיעים על כלל הציבור בלבנון. כך, בעוד שמבחינה פוליטית, **בס מאת וטן** מזוהה עם מחנה ה-14 במרץ ומתחה ביקורת נוקבת על חזבאללה וסוריה, הרי שבנושאים כלכליים היא בחרה להתעלות מעל הפוליטיקה ולפנות אל כלל הציבור בלבנון.

חלוקת נושאים בסמאת וטן, 418 מערכונים

באחד ממערכוניה השתמשה **בס מאת וטן** בענף התיירות כמשל למצב הגרוע של הכלכלה והתשתיות הלבנוניות. לפי **בס מאת וטן** יוקר המחיה, הפסקות מים וחשמל, היעדר ביטחון אישי ברחובות, פקקי התנועה והכבישים המשובשים מבריחים תיירים פוטנציאליים מלבנון. המציאות הזו, מבריחה לא רק תיירים, אלא גם את תושבי לבנון.⁵⁷ תיירות היא ענף ממנו נהנים מגזרים רחבים בלבנון. ייתכן והבחירה בענף זה כמשל לכלכלה הלבנונית לא היתה מקרית. נראה כי **בס מאת וטן** כיוונה אל מכנה משותף לבנוני רחב, והבהירה בכך, כי מבחינה כלכלית, הלבנונים כולם נמצאים באותה הסירה.

נושא "משותף" נוסף בו עסקה **בס מאת וטן** קשור בשחיתות וחוסר היעילות של המגזר הציבורי. כמו התיירות, והתשתיות, מן התפקוד הלקוי של המגזר הציבורי סובל מרבית הציבור הלבנוני. באחד מן המערכונים הוצג פקיד לבנוני החוזר עיף לביתו. לטענתו, המנהל שלו לא מאפשר לו לישון בעבודה. אשתו של הפקיד חושדת בו כי הוא בוגד בה, משום שלא ייתכן שלא ניתן לישון בעבודה. לבסוף הסתבר לה כי המנהל של בעלה נוחר וכך לא מאפשר לבעלה לישון.⁵⁸ בהדגישה את נושא המגזר הציבורי והשחיתות בחרה **בס מאת וטן**, פעם נוספת, להתעלם מן הפוליטיקה והעדטיות ולהצביע על המכנה המשותף הרחב ביותר.

נושאים כלכליים, בסמאת וטן

סיכום ומסקנות

מניתוח תוכניות הסאטירה הלבנוניות והתייחסותן אל סוגיות כלכליות, עולה כי הן משקפות נאמנה את המצב הכלכלי הרעוע של לבנון. הן מבליטות נושאים כגון יוקר המחיה, השחיתות וחוסר היעילות של המגזר הציבורי כמו גם את מצבן הגרוע של התשתיות בלבנון. גורמים אלו משפיעים על כלל תושבי לבנון. באופן הזה, תוכניות הסאטירה לא מנסות לייפות את המציאות, אלא משקפות אותה, בצורה הומוריסטית. מן הבחינה הזו, ניתן לומר כי תוכניות הסאטירה הלבנונית מייצגות את אסכולת שיקו, לפחות בכל הקשור בנושאים כלכליים.

העיסוק בנושאים כלכליים אף מאפשר לתוכניות הסאטירה להתעלות מעל המחלוקות הפוליטיות והעדתיים הקיימות בלבנון. בנושאים אלו, תוכניות הסאטירה פונות אל כלל תושבי לבנון מבלי להתייחס אל השיוך העדתי או הפוליטי. כך למשל תוכניות רבות העדיפו להבליט את נושא התשתיות הרעועות או המגזר הציבורי הלא-יעיל, מהם סובלים רוב אזרחי לבנון. באופן הזה ניתן לומר כי בתחומים הכלכליים תוכניות הסאטירה נוקטות בקו פאן-לבנוני, בהדגישן את המשותף ולא את המפגל.

עם זאת, מצאנו כי בחלק מן התוכניות היתה סטיה מן הקו הפאן-לבנוני והעל-פוליטי. הדבר קשור לא בשיקוף המציאות הכלכלית הקשה אלא בהסברים שניתנו למציאות זו. באופן הזה, אצל חלק מן התוכניות, כלכלה ופוליטיקה הלכו יד ביד. מסיבות פוליטיות התכנית **אול עלא אח'ר** של ערוץ אל-מנאר השייך לחזבאללה, התעלמה מהשפעות הפליטים הסוריים על כלכלת לבנון. ההתעלמות הזו נובעת, ככל הנראה, מהתמיכה של הארגון במשטרו של בשאר אל-אסד כמו גם במעורבותו במלחמת האזרחים בסוריה. **אול עלא אח'ר** הפנתה את חיצי הביקורת שלה אל עבר סעודיה ומדינות המפרץ, יריבותיה של איראן וחזבאללה, בהאשימה אותן בקשיים הכלכליים ממנה סובלת לבנון. התכנית השניה בה מצאנו סטיה מן הקו העל-פוליטי היא **כתיר סלבי שואו** השייכת לערוץ LBCI. תכנית זו, בניגוד לאחרות, בחרה להתייחס בצורה גלויה ומפורשת למשבר הפליטים הסוריים בלבנון. עם זאת כאשר התייחסה לנושא נפיץ זה, היא עשתה זאת תוך נקיטת קו פאן-לבנוני, כלומר היא הדגישה את הקשיים המשותפים לכלל הלבנונים כתוצאה מנוכחות הפליטים הסוריים בלבנון. באופן הזה, היא אמנם שיקפה את המציאות כפי שהיא, אך גם שירתה את האינטרס הפוליטי של התחנה אליה היא משתייכת.

מקורות

- ברק, אורן. "סיומה של מלחמת האזרחים בלבנון (1975-1990), המזרח החדש, כרך 41 (2000), עמ' 73-51.
גולדמן, שלמה ע' והדס רוט. "השימוש בקריקטורות כאמצעי תעמולה בידי חזבאללה", *הומור מקוון*, גיליון 13 (2019), עמ' 91-113.
- גורן, דינה. *תקשורת ומציאות: מושגי יסוד בתקשורת המונים* (ירושלים: הוצאת כתר, 1993).
פצילי, מחמד סלטאן סאלם. *דור אל-קנאט אל-פציאאיה אל-כויתיה אל-ח'אצה פי תשכיל אל-ראי אל-סיאסי ללמואטן אל-כויתי* (תפקיד ערוצי הלוויין הכוויתיים בעיצוב דעת הקהל הפוליטית בכווית) (עבודת מאסטר, אוניברסיטת המזרח התיכון, עמאן, 2010),
פרחאת, דאנא עמאד מחמד. *דור אל-פציאאיות אל-לבנאניה פי תשכיל אתג'אהאת אל-ראי אל-עאם אל-לבנאני נחו אל-טאאפיה: דראסה מידאניה* (תפקיד ערוצי הלוויין הלבנוניים בעיצוב דעת הקהל בנושא העדתיות: מחקר שטח) (עבודת מאסטר, אוניברסיטת המזרח התיכון, עמאן, 2015).
- Assi, Abbas. "International Politics of Syrian Refugee Return: The Case of Lebanon," Middle East Institute, August 20, 2019, https://www.mei.edu/publications/international-politics-syrian-refugee-return-case-lebanon#_ednref6 (Accessed on May 10, 2021).
- Bakhtin, Mikhail. "Discourse in the Novel", in *The Dialogical Imagination* (Austin: Texas University Press, 1981).
- Baum, Matthew A. "Soft News and Political Knowledge: Evidence of Absence or Absence of Evidence?" *Political Communication*, 20/2 (2003), pp. 173-190.
- Baumann, Hannes. *Citizen Hariri: Lebanon's Neoliberal Reconstruction* (New York: Oxford University Press, 2016).
- Cammett, Melani. *Compassionate Communalism: Welfare and Sectarianism in Lebanon* (New York: Cornell University Press, 2014).
- Chamas, Sophie. "Laughing Sectarianism Away: The Possibilities and Limitations of Lebanese Satire," *Middle East Journal of Culture and Communication*, 12/3 (2019), pp. 261-281.
- Dajani, Nabil. "The Myth of Media Freedom in Lebanon," *Arab Media and Society* 18 (2013), pp. 1-9.
- Dionigi, Filippo. "The Syrian Refugee Crisis in Lebanon: State Fragility and Social Resilience," *LSE Middle East Centre Paper Series* 15 (2016), pp. 1-40, http://eprints.lse.ac.uk/65565/1/Dionigi_Syrian_Refugees%20in%20Lebanon_Author_2016.pdf (Accessed on May 10, 2021).
- El Richani, Sarah. "The Lebanese Broadcasting System: A Battle between Political Parallelism, Commercialization and De-facto Liberalism," in Tourya Guaybess (ed.), *National Broadcasting and State Policy in Arab Countries* (London: Palgrave Macmillan, 2013), pp. 69-82.
- el-Husseini, Rola. *Pax Syriana – Elite Politics in Postwar Lebanon* (New York: Syracuse University Press, 2012).

- Gates, Carolyn L. *The Merchant Republic of Lebanon, Rise of an Open Economy* (Oxford: The Centre for Lebanese Studies, 1998).
- Geha, Carmen and Joumana Talhouk. "Politics and the Plight of Syrian Refugees in Lebanon," *Policy Brief. Beirut: American University of Beirut* (August 2018), <https://www.aub.edu.lb/Documents/Politics-and-the-Plight-of-Syrian-Refugees-in-Lebanon.pdf> (Accessed on May 10, 2021).
- Geha, Carmen. "Political Complexities of Return: Syrian Refugees in Lebanon," *Middle East Institute*, May 14, 2019, <https://www.mei.edu/publications/political-complexities-return-syrian-refugees-lebanon> (Accessed on May 10, 2021).
- Halpern, Micha D. "Somber State of Comedy in the Mideast," *Jewish Journal*, January 16, 2014, jewishjournal.com/opinion/126172/ (Accessed on October 14, 2020).
- Harb, Zahera. *Channels of Resistance in Lebanon: Liberation Propaganda, Hezbollah and the Media* (London: I.B. Tauris, 2011).
- Hariman, Robert. "Political Parody and Public Culture," *Quarterly Journal of Speech* 94/3 (2008), pp. 247-272.
- Hart Roderick P. and E. Johanna Hartelius. "The Political Sins of Jon Stewart," *Critical Studies in Media Communication* 24/3 (2007), pp. 263-272
- Hazran, Yusri. "The Shiite Community in Lebanon from Marginalization to Ascendency," *Middle East Brief*, 37 (2009), pp. 1-9.
- Hollander, Barry A. "Late-Night Learning: Do Entertainment Programs Increase Political Campaign Knowledge for Young Viewers?" *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 49/4 (2005), pp. 402-415.
- Jane, Stuart-Smith et al. "Television Can Also Be a Factor in Language Change: Evidence from an Urban Dialect," *Language* 89/3 (2013), pp. 501-536.
- Lahlali, El Mustapha. *Contemporary Arab Broadcast Media* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011).
- Le Borgne, Eric and Thomas J. Jacobs. "Lebanon- Promoting Poverty Reduction and Shared Prosperity", *The World Bank* (2016).
- LeBoeuf, Megan. "The Power of Ridicule: An Analysis of Satire," *Senior Honors Projects*, Paper 63 (2007) pp. 1-48, <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/63> (Accessed on October 14, 2020).
- Lijphart, Arend. *Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice* (New York: Routledge, 2008).
- Melki, Jad P. "Television News and the State in Lebanon" (PhD Dissertation, University of Maryland, 2008)
- Mellor Noah et al. *Arab Media: Globalization and Emerging Media Industries* (Cambridge: Polity Press, 2011).

- Murphy, Rex. "Satire Has Forgotten its Function," *The Globe and Mail*, September 9, 2006.
- Owen, Roger. "The Economic History of Lebanon 1943-1974: Its Salient Features," in Halim Barakat (ed.), *Toward a Viable Lebanon* (Washington: Croom Helm, 1988), pp. 33-41.
- Prior, Markus. "News vs. Entertainment: How Increasing Media Choice Widens Gaps in Political Knowledge and Turnout," *American Journal of Political Science* 49/3 (2005), pp. 582-584.
- Rugh, William A. *Arab Mass Media: Newspapers, Radio, and Television in Arab Politics* (Westport, CT: Praeger Publishers, 2004).
- Saghieh, Nizarn et al. *Censorship in Lebanon: Law and Practice* (Beirut: Heinrich-Böll Foundation, 2010).
- Thorleifsson, Cathrine. "The Limits of Hospitality: Coping Strategies among Displaced Syrians in Lebanon," *Third World Quarterly* 37/6 (2016), pp. 1071-1082.
- Xenos Michael A. and Amy B. Becker. "Moments of Zen: Effects of The Daily Show on Information Seeking and Political Learning," *Political Communication* 26/3 (2009), pp. 317-332.
- Young, Michael. *The Ghosts of Martyrs Square – An Eyewitness Account of Lebanon's Life Struggle* (New York: Simon & Schuster, 2010).

¹ "מא שמעת שו קאלו?" (לא שמעת מה אמרו?), *אול עלא אאח'ר*, 18 באפריל 2014, 05:18-04:38, <http://programsarchive.almanar.com.lb/pdetails.php?pid=6026&eid=107380&wid=3430> (נצפה ב-20 במאי 2021).

² ראו למשל: Michael Young, *The Ghosts of Martyrs Square – An Eyewitness Account of Lebanon's Life Struggle*, New York: Simon & Schuster, 2010, pp. 10-12; Melani Cammett, *Compassionate Communalism: Welfare and Sectarianism in Lebanon*, New York: Cornell University Press, 2014, pp. 1-2.

³ כך במקור.

⁴ כך במקור.

⁵ William A. Rugh, *Arab Mass Media: Newspapers, Radio, and Television in Arab Politics*, Westport, CT: Praeger Publishers, 2004; Nizar Saghieh, Rana Saghieh and Nayla Geagea, *Censorship in Lebanon: Law and Practice*, Beirut: Heinrich-Böll Foundation, 2010; El Mustapha Lahlali, *Contemporary Arab Broadcast Media*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011; Zahera Harb, *Channels of Resistance in Lebanon: Liberation Propaganda, Hezbollah and the Media*, London: I.B. Tauris, 2011; Noah Mellor et al., *Arab Media: Globalization and Emerging Media Industries*, Cambridge: Polity Press, 2011; Nabil Dajani, "The Myth of Media Freedom in Lebanon," *Arab Media and Society* 18 (2013), pp. 1-9.

⁶ ראו לדוגמא, Sophie Chamas, "Laughing Sectarianism Away: The Possibilities and Limitations of Lebanese Satire," *Middle East Journal of Culture and Communication*, 12/3 (2019), pp. 261-281; "השימוש בקריקטורות כאמצעי תעמולה בידי הזבאללה", *הומור מקוון*, גיליון 13 (2019), עמ' 91-113.

⁷ דינה גורן, *תקשורת ומציאות: מושגי יסוד בתקשורת המונים*, ירושלים: הוצאת כתר, 1993, עמ' 20-35; Stuart-Smith, Jane, Gwilym Pryce, Claire Timmins, and Barrie Gunter, "Television Can Also Be a Factor in Language Change: Evidence from an Urban Dialect," *Language* 89/3 (2013), pp. 501-536; Mikhail Bakhtin, "Discourse in the Novel", in *The Dialogical Imagination*, Austin: Texas University Press, 1981, pp. 259-422. שבעצם יצירת ההזדהות, מתבצע תהליך של עיצוב. אנשי התקשורת בוררים את הידיעות על פי סדר החשיבות הנראה להם בהתאם לצרכי המהדורה או גיליון העיתון, ראו גורן, *תקשורת ומציאות*, עמ' 100-113.

⁸ Matthew A. Baum, "Soft News and Political Knowledge: Evidence of Absence or Absence of Evidence?" *Political Communication*, 20/2 (2003), pp. 173-190; Markus Prior, "News vs. Entertainment: How Increasing Media Choice Widens Gaps in Political Knowledge and Turnout," *American Journal of Political Science* 49/3 (2005), pp. 582-584; Michael A. Xenos and Amy B. Becker, "Moments of Zen: Effects of The Daily Show on Information Seeking and Political Learning," *Political Communication* 26/3 (2009), pp. 317-332; Barry A. Hollander, "Late-Night Learning: Do Entertainment Programs Increase Political Campaign Knowledge for Young Viewers?" *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 49/4 (2005), pp. 402-415; Megan LeBoeuf, "The Power of Ridicule: An Analysis of Satire,"

- Senior Honors Projects, Paper 63 (2007) p. 1, <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/63> (Accessed on October 14, 2020); Rex Murphy, "Satire Has Forgotten its Function," *The Globe and Mail*, September 9, 2006; Micah D. Halpern, "Somber State of Comedy in the Mideast," *Jewish Journal*, January 16, 2014, jewishjournal.com/opinion/126172/ (Accessed on October 14, 2020); Roderick P. Hart and E. Johanna Hartelius, "The Political Sins of Jon Stewart," *Critical Studies in Media Communication* 24/3 (2007), pp. 263-272; Robert Hariman, "Political Parody and Public Culture," *Quarterly Journal of Speech* 94/3 (2008), pp. 247-272; דור אל-פצ'אאייאת אל-לבנאניה פי תשכיל אתג'אהאת אל-ראי אל-עאם אל-לבנאני נחו אל-טאאפיה: דראסה מידאניה (עבודת מאסטר, אוניברסיטת המזרח התיכון, עמאן, 2015), תפקיד ערוצי הלוויין הלבנוניים בעיצוב דעת הקהל בנושא העדתיות: מחקר שטח).⁹ מחמד סלטאן סאלם אל-פצ'לי, דור אל-קנואת אל-פצ'אאיה אל-כויתיה אל-ח'אצה פי תשכיל אל-ראי אל-סיאסי ללמואטן אל-כויתיה (עבודת מאסטר, אוניברסיטת המזרח התיכון, עמאן, 2010), עמ' 152-162.
- Arend Lijphart, *Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, New York: Routledge, 2008, pp. 31-32; Rola el-Husseini, *Pax Syriana – Elite Politics in Postwar Lebanon*, New York: Syracuse University Press, 2012, p. 156; Dajani, "The Myth of Media Freedom in Lebanon," p. 1.¹⁰ El-Husseini, *Pax Syriana*, pp. 156-159; Dajani, "The Myth of Media Freedom in Lebanon," p. 1.¹¹ שני המהנות נקראים על שם שתי הפגנות שנערכו כחודש לאחר הירצחו של רפיק אל-חרירי ב-14 בפברואר 2005. ב-8 במרץ 2005 נערכה הפגנה מטעם חזבאללה ומחנה התומכים בסוריה, וב-14 במרץ נערכה הפגנה נגדית של מתנגדי חזבאללה ומתנגדי סוריה.¹² Elie Aoun, Edouard Monin, "Lebanon: 2016 TV Measurement," *IPSOS*, March 1, 2017,¹³ <https://www.ipsos.com/en/lebanon-2016-tv-audience-measurement> (accessed on November 12, 2020). Jad P. Melki, "Television News and the State in Lebanon" (PhD Dissertation, University of Maryland, 2008), p. 142; Dajani, "The Myth of Media Freedom in Lebanon," pp. 2-3.¹⁴ Melki, "Television News and the State in Lebanon," pp. 140-146; El-Husseini, *Pax Syriana*, pp. 156-159.¹⁵ הכוחות הלבנוניים היתה מיליציה מארזנית שפעלה במהלך מלחמת האזרחים, תחת הנהגתו של בשיר ג'מיל ולאחר מכן תחת הנהגתו של סמיר ג'ע'ע. לאחר מלחמת האזרחים הפכו הכוחות הלבנוניים למפלגה פוליטית, תחת הנהגתו של ג'ע'ע. המפלגה מזוהה עם מחנה ה-14 במרץ.¹⁶ Interview with Pierre el Daher on the TV show Kalam Ennas. "LBCI Ownership," *Kalam Ennas*, October 21, 2010,¹⁷ <https://www.lbcgroup.tv/watch/14229/lbc-ownership/en> (Accessed on June 4, 2020). Sarah El Richani, "The Lebanese Broadcasting System: A Battle between Political Parallelism, Commercialization and De-facto Liberalism," in Tourya Guaaybess (ed.), *National Broadcasting and State Policy in Arab Countries*, London: Palgrave Macmillan, 2013, p. 80, f.n. 30.¹⁸ Ibid, p. 80; Melki, "Television News and the State in Lebanon," pp. 115-116.¹⁹ Ibid, p. 141; Hannes Baumann, *Citizen Hariri: Lebanon's Neoliberal Reconstruction*, New York: Oxford University Press, 2016, p. 126.²⁰ Melki, "Television and the State in Lebanon," p. 137.²¹ Ibid, p. 131.²² "About Us," *al-Manar*, <https://english.almanar.com.lb/about> (Accessed on October 9, 2020).²³ בנוסף, בניגוד לתכניות האחרות, אול'עלא אח'ר לא עסקה בנושאי מין, והשחקנים בה שמרו על לשון נקייה.²⁴ "Lebanon Economy," *The World FactBook*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lebanon/#economy>²⁵ Carolyn L. Gates, *The Merchant Republic of Lebanon, Rise of an Open Economy* (Oxford: The Centre for Lebanese Studies, 1998), pp. 6-9; Roger Owen, "The Economic History of Lebanon 1943-1974: Its Salient Features," in Halim Barakat (ed.), *Toward a Viable Lebanon* (Washington: Croom Helm, 1988), pp. 27-28.²⁶ "Lebanon Economic Monitor- De Risking Lebanon", pp. 8-9, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> (Accessed on April 24, 2021).²⁷ אורן ברק, "סיומה של מלחמת האזרחים בלבנון (1990-1975), המזרח החדש, כרך 41 (2000), עמ' 51-73; "Lebanon Economic Monitor- De Risking Lebanon", pp. 8-9, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> (Accessed on April 24, 2021).²⁸ Francesco Mazzucotelli, "Fragments of Lebanon: Sectarianism and the Financial Crisis," *Il Politico* 252/1 (2020), pp. 31-33.²⁹ "Lebanon Economic Monitor- De Risking Lebanon", pp. 7-16; Tha'er Ghandour, "10 Things Lebanese People like to blame on Syrian Refugees", *Rasif* 22, May 28, 2017 <https://raseef22.com/article/1070089-10-things-lebanese-people-like-blame-syrian-refugees> (Accessed on April 24, 2021).³⁰ Ibid, pp. 10-13.³¹ Eric Le Borgne and Thomas J. Jacobs, "Lebanon- Promoting Poverty Reduction and Shared Prosperity", *The World Bank* (2016), pp. 15-20, 24-25.³² "Lebanon Economic Monitor: So, when Gravity Beckons, the poor Don't Fall", *Lebanon Economic Monitor* (Fall 2019), pp. 16-17.³³ "Summary of Lebanon Economic Vision", Consultation & Research Institute, March 7, 2019, pp. 3-8,³³ https://www.fes-lebanon.org/fileadmin/user_upload/documents/Mckinsey_Plan/Summary_of_the_Economic_Vision.pdf (Accessed on December 3, 2020).

³⁴ "עאמל חאלו סורי" (עשה עצמו סורי), **כתיר סלבי שו**, 5 בדצמבר 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=D106N611x1o>, (נצפה ב-10 במאי 2021).

³⁵ "ג'אאי יתעלם סורי" (באתי ללמוד סורית), **כתיר סלבי שו**, 6 באפריל 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=qzmQbpS92Xc>, (נצפה ב-10 במאי 2021).

Carmen Geha, "Political Complexities of Return: Syrian Refugees in Lebanon," *Middle East Institute*, May 14, 2019, <https://www.mei.edu/publications/political-complexities-return-syrian-refugees-lebanon> (Accessed on May 10, 2021); Abbas Assi, "International Politics of Syrian Refugee Return: The Case of Lebanon," *Middle East Institute*, August 20, 2019, https://www.mei.edu/publications/international-politics-syrian-refugee-return-case-lebanon#_ednref6 (Accessed on May 10, 2021); Filippo Dionigi, "The Syrian Refugee Crisis in Lebanon: State Fragility and Social Resilience," *LSE Middle East Centre Paper Series* 15 (2016), pp. 18-22, http://eprints.lse.ac.uk/65565/1/Dionigi_Syrian_Refugees%20in%20Lebanon_Author_2016.pdf (Accessed on May 10, 2021).

³⁷ דוגמא טובה לכך היא התבטאויותיהם של נשיא לבנון מישל עון ממחנה ה-8 במרץ והמנהיג המארוני סמיר ג'ע'ע ממחנה ה-14 במרץ, קוראים לשיבת הפליטים הסוריים אל ביתם. להתבטאויותיו של נשיא לבנון מישל עון ראו למשל, "שאהד.. עון יטאלב אל-מג'תמע אל-דולי במסאעדה לבנאן פי אעאדה אללאג'אין אל-סוריין" (צפו, עון מבקש מהקהילה הבינלאומית לסייע ללבנון להחזיר את הפליטים הסוריים), אל-ג'זירה, 23 בספטמבר 2020, <https://www.aljazeera.net/news/politics/2020/9/23/%D8%B4%D8%A7%D9%87%D8%AF-%D8%B9%D9%88%D9%86-%D9%8A%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%B9-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D8%A9>

וסים אל-זהירי, "אאליה אעאדה אל-סוריין לוטנהם תשע'ל אל-סאסה בלבנאן" (הדרך להחזרת הפליטים הסוריים למולדתם מעסיקה את הפוליטיקאים בלבנון), 17 ביולי 2017, <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2017/7/17/%D8%A2%D9%84%D9%8A%D8%A9-%D8%A5%D8%B9%D8%A7%D8%AF%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%87%D9%85-%D8%AA%D8%B4%D8%BA%D9%84> (נצפה ב-10 במאי 2021).

Carmen Geha and Joumana Talhouk, "Politics and the Plight of Syrian Refugees in Lebanon," *Policy Brief. Beirut: American University of Beirut* (August 2018), <https://www.aub.edu.lb/Documents/Politics-and-the-Plight-of-Syrian-Refugees-in-Lebanon.pdf> (Accessed on May 10, 2021).

Cathrine Thorleifsson, "The Limits of Hospitality: Coping Strategies among Displaced Syrians in Lebanon," *Third World Quarterly* 37/6 (2016), pp. 1071-1082.

⁴⁰ **כתיר סלבי שו**, 21:17-18:37, https://www.youtube.com/watch?v=gc391_WtHpE, (נצפה ב-10 במאי 2021).

⁴¹ "תבקא עידא" (בסלנג: תבוא שוב), **כתיר סלבי שו**, https://www.youtube.com/watch?v=Jjf_VTdWF8, (נצפה ב-10 במאי 2021).

Yusri Hazran, "The Shiite Community in Lebanon From Marginalization to Ascendancy," *Middle East Brief*, 37 (2009), p. 2.

⁴³ ב" 500 אלף" (ב-500 אלף), **אול עלא אאח'ר**, 14 בפברואר 2014, 19:45-17:56, <http://programsarchive.almanar.com.lb/pdetails.php?pid=6026&eid=96083&wid=3232> (נצפה ב-20 במאי 2021).

⁴⁴ "חמאם אל-הנא" (אמבטיה מהנה), **אול עלא אאח'ר**, 14 במרץ 2014, 10:46-09:45, <http://programsarchive.almanar.com.lb/pdetails.php?pid=6026&eid=99240&wid=3320> (נצפה ב-20 במאי 2021).

⁴⁵ "עלא באב מנזולי" (על דלת בית), **אול עלא אאח'ר**, 28 בפברואר 2014, 16:50-13:23, <http://programsarchive.almanar.com.lb/pdetails.php?pid=6026&eid=97777&wid=3276> (נצפה ב-20 במאי 2021).

⁴⁶ ראו לדוגמא, "עאצפה אל-כד'ב" (סערת השקרים), **אול עלא אאח'ר**, 5 בינואר 2015, 05:55-03:52, <http://programsarchive.almanar.com.lb/pdetails.php?pid=6026&eid=147948&wid=4200> (נצפה ב-9 במאי 2021); "אל-ג'אמעה אל-ערביה" (הליגה הערבית), **אול עלא אאח'ר**, 15 בינואר 2016, 06:11-04:16, <https://www.youtube.com/watch?v=3FcOVjm3eKA> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).

⁴⁷ "קטע עלאקאת" (ניתוק יחסים), **אול עלא אאח'ר**, 8 בינואר 2016, 06:15-03:43, <https://www.youtube.com/watch?v=et0M11HXoDY> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020); "צ'מירי מרתאח" (מצפוני נקי), **אול עלא אאח'ר**, 4 במרץ 2016, 20:14-17:55, <https://www.youtube.com/watch?v=FbIKuIRXMuw> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).

⁴⁸ Chi.N.N., 11 באוקטובר 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=4HDC7duD8yg>; Chi.N.N., 15 באוקטובר 2013, 26:18-25:14, 18:47-14:17, <https://www.youtube.com/watch?v=jt6wnAv1JRY&t=183s> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).

⁴⁹ Chi.N.N., 25 במרץ 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=4HDC7duD8yg> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).

- ⁵⁰מרקד ענזה" (סככת עזים), לא ימל, https://www.youtube.com/watch?v=V6pf1_QB_kE (נצפה ב-20 במאי 2021). שם המערכון הוא חלק מן האמרה הלבנונית כי מאושר הוא מי שיש לו סככת עזים בהר הלבנון.
- ⁵¹"דואא" (תרופה), לא ימל, <https://www.youtube.com/watch?v=U4w1jTWeDUc> (נצפה ב-20 במאי 2021).
- ⁵²סוא תפאהם" (אי הבנה), לא ימל, <https://www.youtube.com/watch?v=IVuvrtN9uZ8> (נצפה ב-20 במאי 2021).
- ⁵³אל-פרק בין אל-לבנאני ואל-סויד" (ההבדל בין הלבנוני והשוודי), לא ימל, <https://www.youtube.com/watch?v=MRzNsJVviDQ> (נצפה ב-20 במאי 2021).
- ⁵⁴"Moteur אל-חי", (המנוע השכונתי), מא פי מתלו, 12 בספטמבר 2013, 05:17-01:40, <https://www.youtube.com/watch?v=L->
- ⁵⁵"IL קאל" (הוא אמר), מא פי מתלו, 11 במרץ 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=k3IVfKUKBto> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).
- ⁵⁶אל-דאארה אל-רסמיה" (המחלקה הרשמית), מא פי מתלו, 12 בספטמבר 2013, 21:36-25:44, https://www.youtube.com/watch?v=MRx_7HoQsRI&list=PLYZrG0hxqqYumi7Ndw3TrHrAdZGNqO9t3&index=3 (נצפה ב-11 בנובמבר 2020); "אללה ירחמו" (זכרונו לברכה), מא פי מתלו, 12 בספטמבר 2013, 24:14-21:38, <https://www.youtube.com/watch?v=5n27U7fewUk&list=PLYZrG0hxqqYumi7Ndw3TrHrAdZGNqO9t3&index=5> (נצפה ב-11 בנובמבר 2020).
- ⁵⁷"וסיאחה" (ותיירות), באס מאת וטן, באוגוסט 2009, <https://www.youtube.com/watch?v=gyn0lejFL4Q&t=47s> (נצפה ב-12 באוקטובר 2020).
- ⁵⁸אל-מדיר מנעו ינאם" (המנהל לא נותן לו לישון), באס מאת וטן, 4 באפריל 2014, 13:18-11:20, <https://www.youtube.com/watch?v=tborRgvZisM&list=PLfXorEQaf5BRjVW6SfI7TsUKKTYBFinGq&index=3> (נצפה ב-8 ביוני 2020).